

Árpád-kor vagy román-kor, avagy ROMANIKA?

A kérdést feltettem több magyarországi szakembernek. Az akkori országos főépítész, valamint a Műemlékvédelmi Hivatal több vezetője kutatást végezni nem tartották szükségesnek, viszont ajánlották, írjak egy újságcikket. Radányi Mihály szerint azért váltotta Magyarországon fel a romanika megnevezést a román kor, mert egyesek összetévesztik a romanikát a romantikával. Szerény észrevételem szintézisét udvariasan megírtam, talán nem hiába. Gondolom így bővebben akik nem akarják azok is megértik.

Az európai kultúra stílusai egymásból alakultak ki és egymással vannak összekötödvé. Az antik világban a rómaiak állították a legtöbb emlékművet, építették a legtöbb templomot, középületet. Ezt a kort római kornak nevezzük. Angolul: roman period. Románul: timpurile romane.

Régebben minden iskola a saját művészeti és művészettörténeti elméleteit tanította. A legmarkánsabb eltéréseket a szocializmus-kapitalizmus idején találjuk. Művészetelméleti és művészettörténeti különbségek a megítélésben vagy elnevezésben ma is vannak. Magyarország sem kivétel.

1824-ben Caumont francia művészettörténész javaslatára az addigi római és a gótikus építészetet (művészetet) elméletileg átszervezték és megpróbálták globalizálni. Kis-Ázsiában és a Balkán egy részén a római építészet után a IV. és a XV. sz. közötti periódusban a bizánci építészet következik, míg Európában a római építészetből a IV. századdal kezdődően ókeresztény építészet alakul ki. A gótikáról leválasztották az Árpád-korral megegyező periódust. Ezt a Kárpátoktól nyugatra található átmeneti stílust, amely a helyi népek nemzeti vonásait tükröző eltéréseket mutat, a franciák romanesque-nek nevezték. Angliában norman stílusnak nevezik. A germán területeken és a Magyarországot körülvevő országokban romanik a neve. A Kárpát-medencében egy egységes, helyileg sajátos, rendkívül szép átmeneti stílust találunk, amelyet nyugodtan lehet ómagyarnak ítélni, hiszen ez az a stílus, amelyben határozottan fel lehet ismerni a magyar sajátosságokat. Ezt a stílust régebben Magyarországon félköríves vagy romanikus stílusnak nevezték, az időperiódust pedig Árpád-kornak. Újabban már csak román stílus és román kor szerepel, teljesen kiszűrve az Árpád-kor vagy romanika időmeghatározást, vagy a félköríves stílus megnevezést.

En még valamikor úgy tanultam Romániában, magyar nyelven, hogy a gótika az a periódus (idő), amikor a gótikus (csúcsíves) építészet és társművészetei voltak az uralkodók, míg a romanika az a periódus (idő vagy kor), amikor a romanikus stílus volt az uralkodó, de magyarul helyesebb korai középkorról beszélni, mint ahogy más országokban is teszik, a stílust pedig félkörívesnek nevezni.

Ha az interneten az Árpád-kor építésze után kutatunk, észrevesszük, hogy aránylag kevesen használják az Árpád-kor kifejezést, még kevesebben a romanikát, és ezeket a terminusokat főleg olyan oldalakon olvashatjuk, amelyek valahonnét a környező országokból lettek az internetre töltve. Ennek a stílusnak

romanik megnevezése a magyarba feltételezhetően az annak idején Bécsben megjelenő Archeológiai közlemények, vagy más német közlönyön keresztül juthatott el, és talán ide vezethető, hogy a romanikus stílus megnevezés még mindig el van terjedve a magyar nyelvterületen. A 2002-ben Budapesten kiadott Magyar Nagylexikon 15. kötetében (582-586 old.) az egész korszak tárgyalása a romanika szócikk alatt történik.

Időközben a magyar szaknyelvben, a romanikus helyett a román templomok, román szobrok, román kor elnevezések mintha a német nyelv és a bécsi udvarral való szembenállást tükrözték volna, anélkül, hogy azok, akik ezeket a szakkifejezéseket elterjesztették, észrevették volna, hogy a vlah nyelvet beszélők már rég románoknak hívták magukat, és beadványokat is készítettek nemcsak a budapesti országgyűlésnek, de a bécsi udvarnak, francia és angol hatóságoknak is, hogy bizonyos „román templomok” tönkretételéért kimondottan a magyarok a felelősök, és a „román templom” alatt nem egy építészeti stílust, hanem a pap és a hívők által beszélt nyelvet értették (románul a stílus: romanic, míg a nép meg a nyelv a „románesc”).

Az Akadémia gondozásában 1923-ban Budapesten megjelent Bossányi József Építészeti Alaktan c. tankönyvében ezt olvashatjuk: „A középkor szigorú vallássossága mellett jött létre az ókeresztény, román és csúcsíves stílus. (...) A román és germán népek a X. században a román stílust teremtik meg. „Fejzetcím: ROMÁN ÉPÍTÉS. Használt kifejezések: román építés, román bazilika, román templom, román stílus, román oszlop és pillér, román lábazat stb. Hóman Bálint is hasonlókat ír: „A román kor nagy rendszerező munkája (...) a külső forma még román, de a lélek, ami élteti, az új.” És ez pontosan így is van. A mai román embereket román lélek élteti, és ezért csak becsülni lehet őket, de az is igaz, hogy Hóman Bálint a magyar sajátosság megjelenésére utalt. A felsorolást folytathatnám a mai magyarországi egyetemeken tanított művészettörténettel. Az Akadémiai Kiadó Budapesten megjelent Magyar értelmező kéziszótárjában (1972) a „román” szónak három értelmét írja le: 1) A Romániában élő, újlatin nyelvű nép (és minden ami vele kapcsolatos); 2) Művészeti stílus; 3) Regény.

Feltevődik a kérdés: ha a gótikus stílust csúcsívesnek is szokták hívni, és még véletlenül se mondják gótnak, a romanikus stílust a mai szaknyelv miért mondja románnak, és miért nem használja a romanikus, vagy a régebbi magyar kifejezést, hogy félköríves?

Régebbi és újabb román tudományos dolgozatok szólnak amellest, hogy különböző Árpád-kori templomok, amelyek a Kárpát-medencében épültek, a helyi román lakosság kifinomult ízlését és magas fokú technikai tudását bizonyítják. (2010-ben a densusi templomról megjelent 1-es melléklet világosan és érthetően leírja, hogy az egykor magyarok által használt protestáns templom a dák, illetve a mai román lakosság folytonosságának az UNESCO által is elismert bizonyítéka.) (Az egykori kálvinista templom 1948-tól tartozik a román ortodox egyház fennhatósága alá. Az 1950-es években le akarták bontani, mivel sem a belső tér, sem a tájolás nem felelt meg a román-ortodox előírásoknak, de magyarországi közbelépésre a templom megmenekült.) Az effajta tanulmányoknak egy részére régebben reagáltak a magyar szakemberek, például: Lyka Károly 1908-ban, vagy H. Ba-

logh és Balogh Ilona többször is az 1930-as, 40-es években. A világ szakemberei is reagáltak, sőt a politika is (például Trianon). Sok magyarországi szakember egységben a román szakemberekkel a magyarországi „román templomokat” bizonyítéknak tekintik, hogy Pannónia területén a románok voltak a magyarok előtt, anélkül, hogy tudatosak lennének, hogy mi a különbség a római és a román között. Több helyen olvashatjuk, hogy Csíkszeredában az első templom egy „román templom” volt. Az interneten van egy turisztikai lap, amin azt olvashatjuk, hogy a csíksomlyói kegytemplom helyén is valamikor „román templom” állott. A magyar médiában egyre több építészeti emlékekkel foglalkozó TV-riport, újságcikk és internet-oldal jelenik meg, melyek felidéznek a Szent Jobbnak a román templomokban történt rejtésétől a Szent István-király feleségének a román textíliájáig az egykori „román kor” román templomait, miközben rohamosan fogy a magyar lakosság határokon kívül és belül. Szent Istvánról pedig olyan tanulmány is készült, hogy tulajdonképpen ő is helyi ortodox román volt, amíg át nem tért. A Vajk (Voicu) ma is használatos román név. A magyaroknak pedig csak a XIII. sz-tól sikerült beolvasztani a román, szlovák és más népség egy részét.

(UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA Secția Teologie-Pastorală , Înceștinarea ungarilor , Lucrare de seminar la disciplina, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Coordonator: ARHID LECT UNIV DR Alin Albu, Susținător:George Soare ALBA IULIA 2007 14-23 oldal)

Az 1960-as évektől az Országos Műemléki Felügyelőség minden koraközépkori (Árpád-kori) műemlék falára kiíratta, hogy „román kori”. Alaposan áttanulmányoztam a külföldi szakirodalmat, de egyelőre sehol nem találtam olyan szakkifejezést, hogy román kor vagy román kori, helyette Magyarország mai határain kívül a középkor vagy korai középkori időbe helyezik ezt a művészetet, esetleg hozzákötik a helyi uralkodó viszonyokhoz, mint például a németek használják az Otto-kori művészet megjelölést is.

„Als Romanik bezeichnet man die Epoche der mittelalterlichen europäischen Kunst zwischen der ersten Jahrtausendwende und der Gotik.”

Az angoloknál *„Normans in the various lands under their dominion or influence in the 11th and 12th centuries”.*

A felvilágosodás kora világosan érthető kifejezés, de az a magyar állítás, hogy „román kori” nem mutat európai kapcsolatot, viszont szentesíti azokat a román történelmi tanulmányokat, melyek szerint „a Duna jobb és bal partján a román lakosság visszahúzódva élte át a vándor népek (... magyarok) barbár uralkodását, de érvényesíteni tudták szokásaikat és architektúrájukat”

(Arhitect Grigore Ionescu- ISTORIA ARHITECTURII ROMÂNESTI din cele mai vechi timpuri pina la 1900 prefata de d-l prof. N IORGA- ”cartea româneasca” – Bucuresti- MCMXXXVII- 12. oldal).

A magyar Műemlékvédő Felügyelőség részéről minden kora középkori, magyar vonatkozásban Árpád-kori műemlékre , román kori műemléket írni , helytörténeti múltunk ismertetésének tükrében igen megtisztelő román szomszédjaink számára.

A magyarországi szakemberek jelentős része szerint elég elolvasni egy pár szakkönyvet, mint pld: Marosi Ernő: A középkor művészete, I-II. k. Budapest, 1997. - Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon. Bp., 1972 - Pogány Frigyes: Szobrászat és festészet az építőművészetben- M K Budapest 1965 stb., és akkor világossá válik, hogy a magyar szaknyelvben a kárpát-medencei műemlékek tekintetében a mai helyes szóhasználat : román kor, román művészet és román stílus.

Ez a kétértelmű, és bármikor történelem alakítható szóhasználat ösztönzött arra, hogy egy kis internetes kutatást végezzek. A fent említett könyvekből ollóztam ki a mondatokat, amiket egymás mellé helyeztem, és több mint 1500 példányt szétküldtem a világba, hogy fordítsák le különböző nyelvekre. 642 vissza is érkezett. 14-en reklamáltak, hogy értelmetlen a szöveg. 31 a román stílust értelmezte a fordításában, a többiek mind a mai román nemzethez kötötték a templomokat és a teljes szöveget.

Ezt a kis próbálkozást nem lehet tudományos kutatásnak tekinteni, de lehet, felkelti a figyelmet, hogy érdemes volna etimológiailag is foglalkozni a szakmának evvel a kérdéssel. Legelőször egy komoly tanulmányt kéne végezni, hogy hogyan is forgatható és értelmezhető a világ nyelvei és az ember értelme szerint ez a magyar „román” szóhasználat. Továbbá egy nemzetközi konferenciát kéne tartani, ahol a világ különböző pontjain élő magyar és nem magyar szakemberek elmondhatnák véleményüket, és talán a magyarországi műemlékvédelem a hivatalosan kifüggesztett „románkori templom” feliratok mellett magyarul is kiírathatná, hogy „ÁRPÁD-KORI MŰEMLÉK”.

Dr. Thurman Zoltán
architect SAR/MSA